

سلفیه و امواج بیداری اسلامی

* احمد ربیعی فر

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

* . دانش آموخته و پژوهشگر حوزه علمیه قم.

◆ مقدمه

سلفیت و وهابیت در دهه‌های اخیر در قالب شاخه‌ها و مناهج مختلف، تأثیرات و حوادث مختلفی را در سطح جهان اسلام رقم زده است و به‌ویژه با در نظر داشتن حمایت همیشگی وهابیت از حکام عرب، ضروری است تا با نگاهی دقیق تحرکات و سیاست‌های این طیف در میدان بیداری اسلامی، نقد و بررسی شود. این نوشتار با بررسی تحولات اخیر جهان اسلام در قالب بیداری اسلامی، موضع سلفیه و فعالیت گروه‌های مختلف این تفکر را در میدان بیداری اسلامی بیان و نقد و ارزیابی می‌کند.

تحولات شگرف کنونی در کشورهای اسلامی، باعث جلب توجه جهانیان و تحلیل‌گران سیاسی و تغییر ساختار حکومت‌ها و نهادهای سیاسی، اجتماعی گردیده، تا جایی که آینده تمام تعاملات منطقه‌ای را به خود وابسته کرده است. از این‌رو، همه بینش‌ها، تفکرات، نحله‌های سیاسی و مذهبی، دستگاه‌های دیپلماتیک، نخبگان سیاسی و شخصیت‌های مؤثر جهانی، ناگزیر از موضع‌گیری در خصوص این پدیده‌اند و به ایفای نقش در آن می‌پردازند.

این تحولات با نام بیداری اسلامی الصّحوة الإسلامیة یا انقلاب‌های عربی

الثورات العربیة خوانده می‌شود که البته گروه‌های مختلف سلفی^۱ نیز با رویکردهایی متفاوت و با حداکثر توان از ابزارهای رسانه‌ای و نیروهای انسانی، وارد این عرصه شده و درصدد تأثیرگذاری بر این تغییرات مهم در جهت اهداف خویش‌اند. در دهه‌های اخیر جهان اسلام و حتی غرب شاهد اثرگذاری تفکر سلفی از جنبه‌های مختلف بر جوامع خود بوده‌اند که این امر لزوم رصد تحرکات گروه‌های سلفی را بیشتر می‌کند، به‌ویژه به تحرکات آنان در قبال بیداری اسلامی که اهمیت مضاعفی نسبت به سایر تحولات دارد، باید توجه بیشتری شود. چون جریان بیداری اسلامی دارای شتاب و سرعت غیرمنتظره‌ای است و گستردگی بالایی دارد، لازم است ابتدا به‌طور خلاصه و گذرا به ماهیت این جریان نگاهی کنیم.

بیداری اسلامی پدیده‌ای اجتماعی است و به معنای بازگشت بیداری و هوشیاری امت اسلامی است، تا به خودباوری برسد و به دین و کرامت و استقلال سیاسی، اقتصادی و فکری خود مباحثات کند، و در جهت ایفای نقش طبیعی خود به‌عنوان «بهترین امت برای مردم» تلاش کند.^۲ بیداری اسلامی این تحولات بر اثر نارضایتی مردم از حکومت‌ها صورت گرفته و عوامل عمده این نارضایتی عبارت است از:

۱. حقارت و فقری که حکام کشورهای عربی بر ملت‌هایشان تحمیل کرده‌اند.^۳

۱. سلفیه اصطلاحاً به گروه‌هایی گفته می‌شود که ادعای تبعیت از صحابه و بازگشت به احکام اصلی اسلام را دارند و در عصر حاضر به سه بخش اصلی سلفیه تقلیدی، جهادی و معتدل تقسیم می‌شوند.

۲. سایت باشگاه اندیشه، عدنان بن عبدالله القحطان، ۱۴/۹/۱۳۸۶ش،

<http://www.bashgah.net/fa/content/show/۱۳۵۸۴>

۳. فقر و بیکاری عاملی بود که باعث آغاز این انقلاب‌ها از تونس و سقوط بن علی، پادشاه تونس، شد. ©

۲. استبداد دستگاه حاکم و فسادهای مالی و اخلاقی‌ای که در میان سران کشورها و خانواده و اطرافیان‌شان رواج داشته است.^۱
۳. دوری از فرهنگ و تفکر اسلامی و تن دادن به فرهنگ و تمدن غربی؛^۲
۴. سرسپردگی سران این کشورها در برابر غرب و پذیرش قراردادهای ننگین با رژیم اسرائیل.^۳

☞ جوان فروشنده دوره‌گرد تونس که روز جمعه ۱۷ دسامبر ۲۰۱۰م در اعتراض به بیکاری و مصادره چرخ دستی‌اش و سیلی خوردن به‌دست یکی از نیروهای پلیس، خود را به آتش کشید، با این اقدام توانست تظاهراتی را در این کشور به راه بیندازد و باعث قیام هزاران تونسی معترض به بیکاری، نبود عدالت اجتماعی و رشد فساد در حکومت شود و در پی این تظاهرات، حکومت تونس سقوط کرد. (سایت جام جم آنلاین، «دوره‌گردی سوخت و تونس را شعله‌ور کرد»، ۱۳۸۹/۱۰/۵)

<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=۱۰۰۸۳۲۳۱۲۳۲>

۱. از مهم‌ترین اتهاماتی که حسنی مبارک رئیس جمهور مخلوع مصر در دادگاه این کشور با آن مواجه است، واریز وجوه کتابخانه اسکندریه به حساب‌های شخصی محرمانه، فراهم کردن زمینه غارت بیت المال، بخشیدن اراضی دولتی به «حسنی سالم»، یکی از نزدیکان خود، و از دست دادن میلیون‌ها جنیه (دینار) مصری به‌دلیل فروش ارزان گاز به رژیم صهیونیستی است. مبارک و خانواده‌اش تنها در شعبه مصر الجدیدة بانک الاهلی مصر سپرده‌هایی به ارزش ۲۵۰ میلیون جنیه (دینار) مصری داشتند. آنان با سوء استفاده از موقعیت خود میلیون‌ها دلار از بیت المال را به حساب‌های شخصی خود در بانک‌های مصری و خارجی واریز کردند. از سوی دیگر دادستانی مصر در نامه‌ای به مقامات آمریکایی اعلام کرد: جمال مبارک با نقض قوانین ممنوعیت تصرف در اموال عمومی ۷۵ تن طلای مصر را از بانک مرکزی آمریکا خارج کرده است. (روزنامه ایران، «خاندان مبارک پشت میله‌های زندان»، ۱۳۹۰/۱/۲۵، ش ۴۷۶۶، صفحه ۶، به نقل از روزنامه الأهرام مصر).

۲. امام خمینی علیه السلام اوضاع منطقه را از لحاظ فرهنگی این‌گونه تحلیل می‌کنند: «استعمارگران برای اغراض شوم خود به‌دست عمال سیاسی خود قوانین خارجی و فرهنگی اجنبی را در بین مسلمانان رواج دادند و مردم را غرب‌زده کردند» (ولایت فقیه، ص ۳۸).

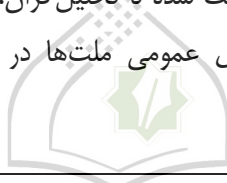
۳. کمپ دیوید نام پیمانی است که با تلاش انور سادات رئیس جمهور وقت مصر، و مناخیم بگین، نخست وزیر وقت رژیم صهیونیستی، در تاریخ ۱۷ سپتامبر سال ۱۹۷۸م (۲۶ شهریور ۱۳۵۷) به

حکام کشورهای اسلامی طی سالیان دراز در قالب حکومت‌هایی مستبد و غربگرا

فشارهای فراوانی را بر ملت‌های مسلمان وارد آوردند. امام خمینی رحمته الله علیه می‌نویسد:

استعمارگران به‌دست عمال سیاسی خود که بر مردم مسلط شده‌اند، نظامات اقتصادی ظالمانه‌ای را تحمیل کردند و بر اثر آن مردم به دو دسته تقسیم شده‌اند: ظالم و مظلوم. در یک طرف صدها میلیون مسلمان گرسنه و محروم از بهداشت و فرهنگ قرار گرفته است و در طرف دیگر اقلیت‌هایی از افراد ثروتمند و صاحب قدرت سیاسی که عیاش و هرزه‌گرد و فاسدند.^۱

حضور علما و جنبش‌های اسلامی همچون اخوان المسلمین، وجود نمادهای مذهبی و سردادن شعارهای اسلامی مانند شعار الله اکبر و اقامه نمازهای جمعه و جماعت، شواهدی است که باعث شده تا تحلیل‌گران، این قیام‌ها را اسلامی بدانند. این شواهد نشان‌دهنده بیداری عمومی ملت‌ها در جهت حذف سکولاریسم از جوامع اسلامی است.

امضا رسید. (سایت باشگاه اندیشه، «کمپ دیوید معاهده ننگین»، به نقل از روزنامه جمهوری، ۱۳۸۶/۶/۲۶، <http://www.bashgah.net/fa/content/show/۱۳۲۵۳>)

از نظر غرب کمپ دیوید به‌نوعی پایان جهان اسلام محسوب می‌شد. فکر می‌کردند دنیای اسلام با این قرارداد تمام شد و پس از آن تسلط همه جانبه اسرائیل بر منطقه آغاز خواهد شد (روزنامه خراسان، گفتگو با محمدعلی آذرشب، ۱۳۹۰/۲/۱۰).

از آن به بعد عقب نشینی‌های بی‌دری جهان عرب در مقابل صهیونیسم آغاز شد و از زمان انعقاد پیمان کمپ دیوید، مصر سالانه حدود ۱/۵ میلیارد دلار کمک نظامی از آمریکا دریافت کرده است تا مرزهای اسرائیل را امن نگه دارد و ضامن بقای اسرائیل باشد (روزنامه اطلاعات، «تاثیر قیام‌های مردمی در کشورهای عربی بر تغییر معادلات سیاسی»، حسین علایی، ۹۰/۱/۱۵، شماره ۲۴۹۹۷)؛ تا آنجا که در جنگ ۳۳ روزه لبنان علیه اسرائیل طبق گزارش پارلمان رژیم صهیونیستی: بخش مهمی از جهان عرب، اسرائیل را در این جنگ تأیید کرد (خبرگزاری فارس، «پارلمان رژیم صهیونیستی: بخش مهمی از جهان عرب ما را تأیید کرد»، ۸۸/۴/۲۴، شماره ۸۸۰۴۲۴۰۸۵۲).

۱. ولایت قفقیه، ص ۳۷.

اما دیدگاه سلفیون در مورد بیداری اسلامی چیست و چه تأثیراتی را در میدان بیداری اسلامی ایجاد کرده است؟

◆ دیدگاه سلفیه درباره بیداری اسلامی

سلفیون در مواجهه با جریان بیداری اسلامی به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱. سلفیه جهادی؛^۲ سلفیه معتدل و اخوانی‌ها؛^۳ سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری).

۱. سلفیه جهادی

عنصر جهاد در ایدئولوژی سلفیه جهادی اهمیت بسیار فراوانی دارد به طوری که آن را از سایر عبادات مانند نماز و روزه و حج مهم‌تر می‌دانند. سلفیه جهادی، استقرار جامعه اسلامی، حفاظت از مستضعفین امت و جلوگیری از فاسد شدن سرزمین مسلمین را از جمله عوامل جهاد می‌داند،^۱ اما دایره دشمنان اصلی خود را به آمریکا، یهود و شیعه محدود می‌کند.^۲ از این رو، فعالیت‌های این دسته از سلفی‌ها به مبارزه با این دشمنان محدود است و بمب‌گذاری‌ها و مبارزات مسلحانه آنها در کشورهای اسلامی طبق این دیدگاه انجام می‌گیرد. تحرکات سلفیه جهادی طی سال‌های ۲۰۰۳-۲۰۰۴ در عربستان سعودی، شامل مبارزات مسلحانه، گروگان‌گیری و بمب‌گذاری بوده است. آنان خواهان اخراج نیروهای غربی و آمریکایی از عربستان سعودی بودند.^۳

به دو دلیل سلفیه جهادی در تحولات تونس، مصر، یمن و لیبی حضور و یا اظهار نظر خاصی نداشته است: نخست اینکه هدف این دسته از سلفیه، مبارزه با غرب، یهود و شیعیان است و فقط در صورتی با سران کشورهای اسلامی درگیر

۱. القاعده از پندار تا پدیدار، ص ۹۳.

۲. القاعده از پندار تا پدیدار، ص ۹۶.

۳. اصلاحات سیاسی در عربستان سعودی، ص ۲۰۴.

می‌شوند که آنها به غرب و یهود یا به شیعیان متمایل شوند. دوم اینکه تحولات بیشتر این کشورها، با روش سلفیه جهادی در تنافی است؛ زیرا سلفیه جهادی از راه مبارزات مسلحانه، بمب‌گذاری و گروگان‌گیری اهدافش را پیش می‌برد و این روش با انقلاب‌های مسالمت‌آمیز در تنافی است.^۱

۲. سلفیه معتدل و اخوانی‌ها

این دسته از سلفی‌ها را می‌توان مسلمانانی دانست که در برابر تهاجم فکری و فرهنگی غرب و دین‌زدایی از جوامع اسلامی به‌پا خاسته‌اند و خواهان اسلام اصیل و پویا در مقابل اسلام منزوی و ظاهرگرا بودند. ابوالاعلی مودودی، حسن البنا و سید قطب را می‌توان از بزرگان این طیف شمرد.

بر اساس این مبانی فکری، در جریان بیداری اسلامی حضور فعال سلفیه معتدل را در کنار مردم کشورهای اسلامی و نمونه بارز آن را در انقلاب مصر مشاهده می‌کنیم. از همین رو کمیته علمای شریعت حزب عمل اسلامی اردن (شاخه سیاسی گروه اخوان المسلمین اردن) اعلام کرد که تظاهرات علیه ظلم واجب شرعی است. این فتوا در واکنش به فتوای علمای وهابی عربستان بود که شرکت در تظاهرات را حرام اعلام کرده بودند.^۲

۳. سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری)

سلفیه تقلیدی وجود خویش را مدیون دو گروه است: گروه اول خاندان آل سعود که حکومتش با کمک انگلیس تولد یافت و با کمک آمریکا این حکومت نامشروع تاکنون ادامه یافته است و درطول حیاتش از روزی که محمد بن سعود و محمد بن

۱. تحولات الخطاب السلفی، ص ۱۱۶.

۲. روزنامه کیهان، «اخوان المسلمین: خروش علیه حکام عرب واجب شرعی است»، ۸۹/۱۲/۳، ش ۱۹۸۷۰.

عبدالوهاب هم‌پیمان شدند تا به حال، از هر جهت سلفیه تکفیری را حمایت کرده است و در مقابل، از حمایت آنها برخوردار بوده است؛ چنان که علمای وهابی حاکمان آل سعود را حاکم اسلامی نامیده و خروج بر آنان و حتی انتقاد از آنان را حرام دانسته و به این ترتیب به حکومت آل سعود مشروعیت بخشیده‌اند. گروه دوم نیز مفتی‌ها و بزرگان وهابیت هستند که با فتوا به کفر و شرک مسلمانان، ریختن خون آنها را مباح و هر که غیر از خود را کافر می‌دانند. گروه دوم به سلفیه درباری^۱ نیز مشهورند، زیرا به افعال حاکمان ظالم عرب مشروعیت بخشیده، و مردم را از قیام علیه این دیکتاتوری‌ها برحذر می‌دارند.^۲

♦ تفاوت‌های سلفیه معتدل با سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری)

۱. سلفیه معتدل دور از جریان تکفیر است و در تمسک به آیات و روایات از عقل و منطق نیز کمک می‌گیرد و فهم خود را از آیات و روایات محدود به ظواهر نمی‌کند، برخلاف سلفیه تقلیدی که هرگونه تأویل و کمک از عقل و منطق را در فهم آیات و روایات رد می‌کنند^۳ و کسانی را که با آنان هم‌عقیده نباشند، کافر می‌دانند. ۲. سلفیه معتدل دارای فعالیت‌های حزبی و سیاسی است و حضور در این عرصه‌ها را ابزاری مهم برای رواج فرهنگ اسلامی و جلوگیری از نفوذ تفکر غربی در جوامع مسلمین قلمداد می‌کند. از این‌رو، حسن‌البناء در دوره هجوم مدرنیته غربی به کشورهای اسلامی، جمعیت اخوان المسلمین را برای مقابله با روند غرب‌زدگی و

۱. السلفية الملكية.

۲. سایت الجزيرة، «فقر التعصب التدين الیابس»، محمد بن مختار شقیطی، ۲۱/۱۲/۲۰۰۹م، <http://www.aljazeera.net/KnowledgeGate/Templates/Postings/detailedpage.aspx?FRAMELESS=false&NRNODEGUID=:/VBD5B402FE-203F-4687-9512-...>

۳. تحلیلی نو بر عقاید وهابیان، ص ۸۸.

دین‌زدایی در مصر تأسیس کرد،^۱ اما سلفیه تقلیدی تأسیس احزاب سیاسی را در کشورهای اسلامی موجب افتراق امت می‌دانند و آن را جایز نمی‌دانند.^۲

۳. سلفیه تقلیدی اطاعت از حاکم کشور اسلامی را واجب می‌دانند، هرچند انسان فاجر و گناهکاری باشد، و فقط در صورتی که امر به معصیت خدا کند، اطاعت از او را در آن زمینه واجب نمی‌دانند؛ به طوری که انتقاد به حاکم مسلمان را از محرمات و قیام در برابر او را خروج از دین می‌شمرند و در مقابل، صبر بر ظلم او را از واجبات می‌دانند، هرچند در اجرای قوانین بر طبق احکام اسلامی عمل نکند،^۳ اما در جهتی کاملاً مخالف با این فتاوا، سلفیه معتدل جامعه‌ای را که قانونش بر اساس قانون الهی (شریعت الله) استوار نیست، جامعه اسلامی نمی‌داند، حتی اگر افراد آن جامعه ادعای مسلمانی کنند و نماز و روزه و حج و... را به‌جای آورند.^۴ سلفیه معتدل در مرحله بعد، نام جامعه جاهلی را بر چنین جامعه‌ای می‌نهد و نخستین وظیفه خویش را ایجاد تحول در این جامعه می‌داند.^۵

بنابراین دور از انتظار نیست که سلفیه تکفیری در جریان بیداری اسلامی، موضعی کاملاً متناقض با ملت‌های مسلمان برگزیند. از این رو، در این تحولات دیدیم که علما و بزرگان وهابیت درباری به حمایت از دیکتاتورهای هم‌چون مبارک و بن علی

۱. اخوان المسلمین مصر، ص ۱۵.

۲. سایت کل السلفیین، «فتوی اللجنة الدائمة للإفتاء و الدعوة و الإرشاد فی الفتوی المرقمة ۵۶۵۱، ۴۰۸-۴۰۷/۲۳، مهوره بتوقيع الشيخ عبد الله بن قعود، و الشيخ عبد الله بن غديان، و الشيخ عبد الرزاق عفيفی، و الشيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز».

<http://www.kulalsalafiyeen.com/vb/showthread.php?t=۲۷۶۵۴>

۳. الشيخ الألبانی و منهجه فی تقرير مسائل الاعتقاد، ص ۶۳۲-۶۳۵.

۴. پیامبر و فرعون، ص ۵۲.

۵. همان، ص ۵۴.

برخاستند و مردم را از قیام و انقلاب برحذر داشتند؛^۱ چنان که صالح لچیدان، از بارزترین علمای سعودی، در کلاس درس فقه خود تظاهرات مردم مصر را فتنه خواند و این تظاهرات را غیر شرعی اعلام کرد؛ به این دلیل که تظاهرات مردم مصر برضد حکومت، موجب فساد، اتلاف اموال عمومی و ریختن خون‌ها می‌شود.^۲

هیئت کبار العلماء در عربستان سعودی که از هیجده عضو از علمای بزرگ وهابی تشکیل شده است نیز در تاریخ ۱۴۳۲/۳/۳۰ ق با صدور اطلاعیه‌ای، مردم عربستان را از تظاهرات منع و تظاهرات را حرام اعلام کرد؛ به این دلیل که باعث ایجاد فتنه و تفرقه بین مسلمین می‌شود.^۳

همچنین عبدالعزیز آل‌الشیخ، مفتی عام در عربستان سعودی، تظاهرات مردم مسلمان در برخی کشورهای عربی را برنامه‌ریزی شده و هدف‌دار دانست و مدعی شد: «دشمنان اسلام در نظر دارند کشورهای عربی و اسلامی را تجزیه و آنها را که کشورهای بزرگ و قدرتمندی‌اند به چند کشور کوچک تبدیل کنند». او در خطبه‌های نماز جمعه در مسجد ترکی بن عبدالله در ریاض، کسانی را که در تظاهرات شرکت و یا آن را بر پا می‌کنند، جهادگران در راه طاغوت^۴ خواند و جریان بیداری اسلامی را طرحی در جهت ضربه زدن به امت اسلامی و از بین بردن دین، اصول و اخلاق دانست.^۵

۱. سایت العالم، «السلفية التكفيرية لم تقف مع قضايا الامة»، احمد عبده ماهر، ۲۰۱۱/۶/۱، <http://alalam.ir/salafist-did-not-stop-with-the-issues-of-nation>.

۲. سایت الجزيرة، «جدل فقهي سعودي بشأن ثورات العرب»، ۲۰۱۱/۲/۲۶، <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/vDCE1F8B-C40C-47A2-9887...>

۳. سایت خبری نسیم، «علماء الوهابية يفتون بتحريم التظاهرات و الخروج على الحاكم في السعودية»، ۱۴۳۲/۴/۱، <http://www.nasimonline.ir/Ar/NSite/FullStory/News/?Id=3834>.

۴. مقاتلین فی سبیل الطاغوت.

۵. روزنامه الوطن عربستان، «المظاهرات خروج على الولاية و حملات الإصلاح تقاثل فی سبیل»

همچنین صالح بدیر، امام و خطیب نماز جمعه در مسجد نبوی، تظاهرات مردم را خروج بر حاکم اسلامی خواند و گفت بنابر مذهب سلفیه، خروج بر حاکم اسلامی حرام است.^۱

در همان روز در مکه مکرمه امام جمعه و خطیب مسجد الحرام، أسامة بن عبدالله خیاط، تظاهرات و تجمعات مردم مسلمان را باب فتنه و راه ایجاد تفرقه خواند و دو نعمت سیری و امنیت را هدف نهایی از زندگانی در زمین دانست.^۲ صالح الفوزان، از علمای بزرگ سلفیه در عربستان سعودی و جزء هیئت کبار العلماء، در مقابل جریان بیداری اسلامی این چنین موضع گیری می کند:

دین ما دین هرج و مرج نیست، بلکه دین انضباط است. تظاهرات کار مسلمین نیست؛ چون اسلام دین رحمت است، نه هرج و مرج و اغتشاش. این تظاهرات ایجاد فتنه می کند و باعث ریخته شدن خون ها و تخریب اموال عمومی می شود.^۳

بنابر اصل حرمت خروج بر حاکم، حتی بعضی از علمای سلفیه از قذافی، حاکم خونریز لیبی، حمایت کردند و قیام علیه قذافی را حرام شمردند.^۴ شاید در نگاه ابتدایی این گونه به نظر آید که این موضع گیری ها برگرفته از مذهب سلفیه است که با دیدگاهی ظاهرگرا به سیره پیامبر می نگرد؛ چنانکه عبدالعزیز بن باز، مفتی سابق عربستان سعودی، تظاهرات را جایز نمی دانست؛ زیرا که نبی اکرم ﷺ

﴿الطاغوت﴾، ۲۰۱۱/۳/۱۲.

۱. روزنامه الوطن عربستان، «المظاهرات خروج علی الولاية و حملات الإصلاح تقاتل فی سبیل الطاغوت»، ۲۰۱۱/۳/۱۲.

۲. همان.

۳. روزنامه عکاظ، «الأئمة و العلماء: المظاهرات و الاعتصامات الرجالية و النسائية محرمة»، ۱۴۳۲/۴/۱ق.

۴. همان، «السلفيون و النفاق السياسي»، محمد علی الهرفی، ۱۴۳۲/۵/۱ق.

سیزده سال در مکه ماند، بی‌آنکه دست به تظاهرات زند یا کسی را دعوت به راهپیمایی کند و هیچ‌گاه آن حضرت تهدید نکرد که اموال عمومی تخریب شود.^۱ با نگاهی دقیق به مواضع سلفی‌های تکفیری متوجه اختلافات شدید در بین علما و بزرگان آنها می‌شویم و حتی به نفاق این اشخاص پی می‌بریم؛ به طوری که بعضی از علما و بزرگان این مذهب سلفی مانند محمد حسان در اوایل انقلاب مردم مصر، تظاهرات ملت را خروج بر حاکم می‌داند و فساد بزرگ قلمداد می‌کند و زمانی که این انقلاب به پیروزی می‌رسد، خود را به میدان تحریر می‌رساند و از انقلاب مردم حمایت می‌کند.^۲

صلاح دسوقی، دبیرکل کنفرانس امداد رسانی عمومی در مصر، در گفتگو با شبکه العالم اظهار می‌دارد که سلفیه تقلیدی در انقلاب مردم مصر سهمی نداشته است، بلکه در آن زمان زیر پوست رژیم مبارک پنهان بود، و بعد از پیروزی انقلاب مردم مصر به میدان تحریر آمد.^۳

هرچند سلفیه تقلیدی با مرکزیت عربستان سعودی در انقلاب‌های مردمی مصر، یمن، تونس و لیبی در کنار رژیم‌های فاسد و ظالم ایستاد و انقلاب را تحریم کرد، اما در مصر و تونس بعد از سقوط بن علی و مبارک، از تحرک باز نماند و به دنبال جایگاه‌سازی برای خود است و با ترفندهای مختلف به هدف اصلی خود یعنی ایجاد شکاف و تفرقه بین مسلمانان می‌پردازد.

۱. همان، «الأئمة والعلماء: المظاهرات والإعتصامات الرجالية والنسائية محرمة»، ۱/۴/۱۴۳۲ق.
۲. برای نمایش فیلم سخنان محمد حسان مراجعه شود به: <http://www.youtube.com/watch?v=ZohvhXYeAM&feature=related>.
۳. سایت العالم، «لامستقبل للسلفية التي تخدم الأهداف الإستعمارية بمصر»، ۸/۶/۲۰۱۱م، <http://alalam.ir/no-future-for-his-predecessors-that-serve-the-goals...>

نویسنده و تحلیل‌گر مصری، عبدالحلیم قنديل، در گفتگو با شبکه خبری العالم، تفکر وهابیت سعودی را خطرناک‌ترین بینشی دانست که در مصر در حال انتشار است. او به جایگاه وهابیت تقلیدی در رژیم مخلوع مبارک اشاره می‌کند و می‌گوید: «سلفیه تکفیری دارای طرح یا سیاست خاصی نیست، بلکه صرفاً ابزار عربستان برای نفوذ در مصر و حامی منافع آمریکا و اسرائیل است».^۱

وجیه عیفی، مدیر مرکز تحقیقات عربی، با اشاره به توطئه‌های عربستان برای از بین بردن افکار معتدل اسلامی مصری‌ها، گفت: «عربستان تلاش دارد بر روند سیاسی مصر غلبه کند». او در گفتگوش با شبکه خبری العالم اظهار داشت: «عربستان با سوء استفاده از فقر و نداری مردم مصر و با صرف هزینه‌های کلان، در صدد تغییر روند سیاسی مصر است».^۲

محمد علی هرفی در مقاله‌ای در روزنامه عکاظ عربستان با عنوان «السلفیون و النفاق السياسي» به تحلیل این رفتار منافقانه علمای سلفی می‌پردازد و می‌نویسد: «سلفیون نفاق سیاسی‌شان را نردبانی برای رسیدن به جاه و مقام قرار داده‌اند». وی سپس دلایل و شواهدی را بر این مدعا می‌آورد و در آخر می‌نویسد:

تمام سلفی‌ها ادعای تبعیت از سیره رسول اعظم ﷺ را دارند، اما سخنانشان با اعماشان مخالف است و در عمل تابع منافع خویش هستند و با هر باد به سمتی می‌روند که مصالح آنان اقتضا می‌کند.^۳

۱. همان، «تحذیر من انتشار منهج الوهابية السعودية بمصر»، ۱۸/۵/۲۰۱۱م.

<http://alalam.ir/warning-of-the-spread-of-the-wahhabi-approach-to-saudi-arabia-in-egypt>.

۲. همان، «السعودية بصدد السيطرة على مقدرات شعب مصر»، ۱۸/۵/۲۰۱۱م.

<http://alalam.ir/saudi-arabia-wants-to-control-the-destiny-of-the-egyptian>

۳. روزنامه عکاظ، «السلفيون والنفاق السياسي»، محمد علی هرفی، ۱/۵/۱۴۳۲ق.

اغتشاشات سوریه یکی دیگر از جریاناتی است که هر انسان تیزبین و منصفی را به فکر وادار می‌دارد و از جنبه دیگر نفاق و هابیت درباری پرده برمی‌دارد. در اغتشاشات سوریه، سلفیه تقلیدی به دلیل همسویی با غرب به ویژه آمریکا، موضعی متفاوت با موضع قبلی خود در سایر کشورهای اسلامی اتخاذ می‌کند و نه تنها خروج بر حاکم را حرام نمی‌داند، بلکه به دلیل حمایت حکومت سوریه از مقاومت اسلامی و رابطه خوبی که با ایران دارد، حاکم سوریه را آماج حملات خود قرار می‌دهد؛ تاجایی که برای توجیه شرعی بودن اغتشاشات در سوریه به راحتی حاکم سوریه را تکفیر می‌کند و حکم به وجوب جهاد در مقابل او می‌دهد؛ در حالی که قذافی، حاکم خونریز لیبی، را مسلمان می‌داند و از او حمایت می‌کند،^۱ غافل از اینکه محمد صالح عثیمین، از بزرگ‌ترین و مشهورترین علمای سلفیه درباری، بر طبق مبانی فقهی سلفیون تظاهرات در برابر حاکم کافر را هم جایز نمی‌داند و می‌گوید:

تظاهرات امر حادثی است که اولاً، نه در زمان نبی اکرم ﷺ معروف بوده است و نه در عهد خلفای راشدین و صحابه. ثانیاً، تظاهرات از این جهت که باعث هرج و مرج، اختلاط زن و مرد و تخریب اموال عمومی می‌شود، امری است منکر و فرقی ندارد که حاکم مسلمان باشد یا کافر.^۲

واکنش سلفیت در مواجهه با عدالت‌خواهی مردم بحرین، یکی از چالش‌های اصلی این طیف به حساب می‌آید که نفاق و دروغ‌پردازی سلفیه درباری را به وضوح آشکار می‌سازد. از این رو، پرداختن به امواج بیداری اسلامی در کشور بحرین و تضارب سلفیت با این امواج، مجال ویژه و گسترده را می‌طلبد.

۱. سایت الاسلام الیوم، «للحیدان: بشار نصیری و وجب الجهاد لإسقاطه»، ۱۴۳۲/۵/۱۹، <http://islamtoday.net/albasheer/artshow-۱۲-۱۴۹۵۲۵.htm>.

۲. روزنامه عکاظ، «الأئمة و العلماء: المظاهرات و الاعتصامات الرجالية و النسائية محرمة»، ۱۴۳۲/۴/۱.

◆ بیداری اسلامی در بحرین

بحرین کشوری است که در ۱۳۴۹ش/۱۹۷۰م در پی کشمکش میان دولت‌های ایران و انگلستان پدید آمد و سرانجام با همه‌پرسی سازمان ملل متحد و موافقت دولت ایران به استقلال رسید و تاکنون خاندان آل خلیفه به صورت سلطنت موروثی بر آن حکمرانی کرده‌اند. بسیاری از منابع، جمعیت مسلمان بحرین را ۹۸ درصد دانسته‌اند که اکثریت آنها شیعه‌اند و بسیاری از علما و بزرگان امامیه از آنجا برخاسته‌اند.^۱ با این حال، هنوز حکومت در این کشور در دست خانواده‌ای سنی است که از حمایت‌های دولت عربستان سعودی برخوردار بوده است. برای واکاوی بهتر جریان سلفی و اهداف آن در کشور بحرین، لازم است با نگاهی هرچند گذرا به تاریخ پر فراز و نشیب بحرین با جایگاه این سرزمین، مردمانش، حکومت و حرکت‌های سیاسی موجود در بحرین بیشتر آشنا شویم.

◆ ساکنان بحرین

بحرین قبل از ظهور اسلام از توابع دولت ساسانیان به شمار می‌آمد^۲ و ادیان مختلف از جمله دین حنفی ابراهیمی، مسیحیت، یهود و بت‌پرستی را در خود جای داده بود،^۳ اما پس از ظهور اسلام از اولین مناطقی بود که بدون جنگ و به صورت مسالمت‌آمیز در زمان حیات رسول خدا ﷺ دین اسلام را پذیرفت. پیامبر اسلام با فرستادن نامه‌ای به واسطه علاء حضرمی به منذر بن ساوی حاکم بحرین، او را به دین اسلام دعوت کردند. منذر پس از خواندن نامه، اسلام آورد و اغلب مردم بحرین نیز از

۱. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۱، ص ۳۹۹.

۲. البحرین فی صدر الاسلام، ص ۱۵۳.

۳. البحرین درة الخلیج العربی، ص ۳۰.

آن زمان اسلام را برای آیین خود برگزیدند.^۱

بحرین در طول تاریخ پذیرای اقوام و قبایل مختلفی از گوشه و کنار کشورهای عربی بوده است؛ مانند قبیله عبدالقیس که از ربیعه متفرع شده بودند، تمیم، بکر بن وائل و آزد، و همچنین اقوامی از ایران به نام قوم جیلان که در زمان کسرا به بحرین کوچ کرده بودند و بعد از ظهور اسلام و مسلمان شدن اغلب مردم بحرین، جیلان‌ها به عربی گرایش پیدا کردند و بیشتر با قبیله تمیم مخلوط شدند.^۲

در اصطلاح به عموم ساکنین بحرین، «البحرانیون» و به ساکنین اصلی آن «البحارنه» گفته می‌شود که شیعیان، اغلب یا همگی «بحارنه» را تشکیل می‌دهند.^۳

تشیع اهل بحرین از گذشته‌های دور معروف و مشهور بوده است و برخی علت روی آوردن آنان به تشیع را حکومت ابان بن سعید می‌دانند که مدتی در صدر اسلام حاکم بحرین بود و از موالیان امیر المومنین ع به‌شمار می‌آمد و همچنین حکومت عمر بن ابی سلمه نیز که او هم از محبین آن حضرت بود، در تشیع آنان مؤثر بود.^۴

دکتر فلاح مدیرس، استاد علوم سیاسی در دانشگاه کویت، می‌نویسد:

شیعیان بیش از پنجاه درصد ساکنان بحرین هستند و سه دسته‌اند: ۱. بحارنه که ساکنان اصلی بحرین هستند؛ ۲. شیعیانی که به دلیل ظلم و هابیت در قرن نوزدهم از قطیف و احساء به بحرین هجرت کرده‌اند و ۳. شیعیانی که از قرن هفدهم از ایران آمده‌اند و اصولی مسلک هستند.^۵

۱. البحرین فی صدر الاسلام، ص ۱۳۳.

۲. الخلیج العربی فی العصر الاسلامی، ص ۲۸۹.

۳. الحركة الوطنیة فی البحرین، ص ۶۴، به نقل از لوریمر در دلیل الخلیج.

۴. البحرین الأصالة و مظاهر التغبیر السیاسی، ص ۱۹.

۵. الحركات و الجماعات السیاسیة فی البحرین، ص ۸۶.

او سپس می‌نویسد:

با اینکه بیشتر جمعیت بحرین را شیعیان تشکیل می‌دادند، اما از سال ۱۷۸۳م آنان تحت حکومت سنی آل خلیفه بوده‌اند و در طول این حکومت بیشترین ظلم در حق آنان روا داشته شده است، لوریمر اوضاع شیعیان بحرین را این‌گونه وصف می‌کند: اوضاع شیعه تحت حاکمیت آل خلیفه کاملاً ذلیلانه است و مانند بندگانی هستند که اگر نتوانند محصولاتشان را به مقدار معینی برسانند، از خانه‌هایشان رانده می‌شوند. همچنین در اثنای سفر مقیم سیاسی انگلستان تریفور، به بحرین، شیعیان بحرین عریضه‌ای را به او دادند که در آن از اوضاع ذلت‌بار خود در بحرین گلایه و اظهار می‌کنند که حتی شهادت آنها در محاکم پذیرفته نمی‌شود و املاک و دارایی‌هایشان در معرض تجاوز و غصب است.^۱

◆ تحركات سياسی در بحرین

از سال ۱۹۲۰ بحرین شاهد قیام‌ها و اعتراضات متعددی در برابر ظلم و استبداد حکومت آل خلیفه بوده است؛ از جمله انتفاضه فوریه ۱۹۲۱م و اعتراضات و قیام‌هایی در سال‌های ۱۹۲۳م، ۱۹۵۶م، ۱۹۶۵م.^۲ یکی از مهم‌ترین قیام‌های شیعیان در سال ۱۹۲۲م رخ داد که تظاهرات مردم، اعتصاب بازاریان و بسته شدن بازار منامه را در پی داشت، تا جایی که حکومت انگلستان، حاکم وقت بحرین یعنی عیسی بن علی، را در سال ۱۹۲۳م عزل و حمد بن عیسی را جانشین او کرد.^۳ نکته مهمی که توجه هر تحلیل‌گر بی‌طرفی را به خود جلب می‌کند، این است

۱. همنان، ص ۸۸.

۲. البحرین الأصل و مظاهر التغير السیاسی، ص ۳۸.

۳. الحركات و الجماعات السیاسیة فی البحرین، ص ۸۷.

که اتحاد شیعیان و اهل سنت در بحرین همیشه اهرم فشار و نقطه قوت ملت بحرین در برابر رژیم آل خلیفه بوده است. نمونه بارز این اتحاد را می‌توان در حزب الهيئة التنفيذية العليا مشاهده کرد. این حزب که اولین حزب سیاسی بحرینی به حساب می‌آید، در سیزدهم ماه تشرین الاول سال ۱۹۵۴م تشکیل شد و هر دو مذهب شیعه و سنی در آن حضور داشتند. اعضای اصلی آن صد نفر و لجنه تنفیذیه این حزب متشکل از چهار سنی و چهار شیعه بود که این حزب در جهت احقاق حقوق ملت فشارهای سیاسی چشم‌گیری بر رژیم آل خلیفه وارد کرد.^۱ از این‌رو، آل خلیفه پیوسته از آغاز حکومت خویش در صدد اختلاف‌افکنی در میان شیعیان و اهل سنت بحرین بوده است؛ به طوری که یکی از محققان می‌نویسد: «استواری پایه‌های حکومت آل خلیفه همواره از طریق القای تناقضات فکری و اختلافات میان شیعه و سنی از جانب این رژیم تأمین شده است».^۲ اولین نمونه این اختلاف افکنی‌ها زمانی بود که آل خلیفه برای تصرف بحرین از طریق ایجاد اختلاف میان مردم شیعه و سنی بحرین، آنان را تضعیف و سپس به آن دیار حمله کرد.^۳

حادثه روز عاشورای سال ۱۹۵۳م از بارزترین مواردی است که آل خلیفه مستقیماً به ایجاد نزاع بین شیعیان و اهل سنت پرداخت. در مقطعی از تاریخ، بحرین شاهد نزدیکی و اتحاد روزافزونی بین شیعه و سنی بر محور محبت اهل بیت پیامبر ﷺ به‌ویژه امام حسین ﷺ بود و حتی شعرای سنی اشعاری در رثای امام حسین ﷺ می‌سرودند و در اشعار خود مبارزه آن حضرت را با ستمگران

۱. الحركة الوطنية فی البحرين، ص ۱۸۵.

۲. البحرين الأصالة و مظاهر التغيير السياسي، ص ۱۶.

۳. تاریخ البحرين السياسي، ص ۴۸.

بنی‌امیه می‌ستودند.^۱ در این هنگام آل خلیفه این اتحاد را به ضرر حکومت مستبد خویش دیدند و درصدد برآمدند که بار دیگر آتش نزاع را میان شیعه و سنی شعله‌ور سازند و سعی کردند این بار مبدأ اختلاف را از مرکز شعائر حسینی آغاز کنند که نقطه شکوفایی اتحاد بین مسلمانان بحرین بود و خطر بزرگی برای آل خلیفه محسوب می‌شد. از این رو، دعیج بن حمد که از بزرگان آل خلیفه بود و سرکردگی مأمورین امنیتی را به‌عهده داشت، به‌وسیله عناصری از نیروهای اطلاعاتی به دسته عزاداران حسینی در منامه نزدیک شد و با تحریک احساسات آنان درگیری شدیدی را در خیابان‌های منامه بین عزاداران حسینی و اهل سنت ترتیب داد. سپس دعیج بن حمد از این فرصت استفاده کرد و برای اینکه شعله‌های آتش این نزاع سراسر بحرین را در بر بگیرد، به محرق رفت و جمعی از سنیان متعصب را بر ضد شیعه تحریک کرد و این‌گونه اسباب فتنه‌ای بزرگ را فراهم آورد که یک تا دو سال به طول انجامید.^۲

◆ انقلاب مردم بحرین در ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ م

مردم کشور بحرین که از بی‌عدالتی و استبداد آل خلیفه به ستوه آمده بودند، روز دوشنبه ۲۵ بهمن ۱۳۸۹ ش/۱۴ فوریه ۲۰۱۱ م را روز خشم، نامیدند و برای اعتراض به حکومت خودخوانده این کشور به خیابان‌ها آمدند.^۳ معترضان خواستار استعفای خلیفه بن سلمان آل خلیفه، نخست وزیر، و همچنین خواستار قانون اساسی جدید و حقوق برابر میان شیعیان و سنی‌ها شدند. شیعیان بیش از هفتاد

۱. نشریه الوسط (بحرین)، «عاشوراء الحسین و عاشوراء البحرین»، منصور جمری، ۱۳/۳/۲۰۰۳ م، ۹ محرم ۱۴۲۴ ق، ش ۱۸۸. <http://www.alwasatnews.com/188/news/read/1996001>

۲. الحركات و الجماعات السياسية فی البحرین، ص ۹۱.

۳. روزنامه کیهان، «تظاهرات گسترده ضد دولتی در یمن و بحرین»، ۸۹/۱۱/۲۶، ش ۱۹۸۶۵.

درصد جمعیت بحرین را تشکیل می‌دهند، اما حکومت بحرین به شدت با آنها رفتار تبعیض‌آمیز دارد.^۱

وقتی که تمام مردم بحرین اعم از شیعه و سنی به میدان لؤلؤه آمدند و حقوق اولیه و انسانی خویش را مطالبه کردند، عربستان حاکمیت و هابیت را در بحرین درخطر دید و برای جلوگیری از قدرت گرفتن اکثریت شیعه در بحرین وارد عمل شد. از طرفی آمریکا نیز منافع خود را در خطر دید و برای تثبیت پایگاه نظامی‌اش در بحرین، به عربستان سعودی متوسل شد و همین امر انقلاب مسالمت‌آمیز مردم بحرین را وارد مرحله دشوار و پیچیده‌ای کرد.

از آنجا که ورود نیروهای کشوری به کشور دیگر قبل از هر چیز نیازمند توجیهی است تا مجامع حقوقی و مردم مسلمان منطقه را اقناع کند تا با این حرکت به مقابله برنخیزند، بار دیگر رژیم آل سعود به مفتی‌های سلفی متوسل شد و سلفیه تقلیدی نیز به ایفای نقش خود یعنی مشروعیت بخشیدن به سیاست‌های ظالمانه آل سعود پرداخت. رسانه‌های سلفی شروع به تبلیغ کردند و انقلاب مردم بحرین را خروج بر حاکم مسلمان خواندند و مسلمانان بحرین را به این دلیل، مه‌دور الدم دانستند.^۲ سلفیون سعی کرده‌اند برای جلوگیری از حمایت ملت‌های مسلمان از مردم مظلوم بحرین، انقلاب آنها را انقلابی شیعی و ضد اهل سنت نشان دهند و برای این منظور، یوسف قرضاوی، از علمای برجسته مصر، بیشترین کمک را به رسانه‌های سلفیه کرد. او طی سخنانی ادعا کرد که انقلاب مردم بحرین انقلابی مذهبی و گروهی است و قیام شیعه بر ضد اهل سنت است، نه یک انقلاب مردمی.^۳ از سوی

۱. همان، «مردم بحرین: تا سرنگونی رژیم در خیابان‌ها می‌مانیم»، ۸۹/۱۱/۲۸، شماره ۱۹۸۶۷.

۲. برای دیدن فیلم فتوای وهابیت مراجعه شود به:

<http://www.youtube.com/watch?v=GV0۵۷0۸۱goU>

۳. روزنامه الوطن (قطر)، «القرضاوی: البحرين تعانی فتنه طائفية ولا تقارن بالثورات الأخرى»،

دیگر نظامیان وهابی سعودی و اماراتی نیز از این فرصت استفاده کردند و در تاریخ دوشنبه ۲۳ اسفند ۱۳۸۹ وارد کشور بحرین شده و به کشتار مردم مظلوم بحرین پرداختند.^۱

در مقابله با انقلاب مسالمت‌آمیز مردم بحرین، وهابیت بار دیگر چهره خشن، بی‌رحم و خون‌ریز خود را نشان داد، اما نه در برابر دشمن اصلی مسلمانان، بلکه در برابر ملتی مظلوم و بی‌سلاح. از این رو، دویست تن از نمایندگان مجلس شورای اسلامی ایران در بیانیه‌ای علاوه بر محکوم کردن جنایات وهابیان سعودی در منطقه تأکید کردند که ارتش عربستان اگر هنر و قدرتی دارد، در مقابل جنایات رژیم صهیونیستی علیه مردم مظلوم فلسطین عرض اندام کند.^۲

روزنامه *الوطن الجزائیری* در مقاله‌ای تحت عنوان «سلفیه افراطی چه بر سر اهل سنت معتدل آورد؟» به این مطلب می‌پردازد و سلفیه تقلیدی را نماد خشونت، تعصب، تفرقه، استبداد و ظلم معرفی می‌کند؛ سپس با اشاره به آیه ۱۵۹ سوره آل عمران که خداوند کریم خطاب به پیامبرش می‌فرماید: «به سبب رحمت خداست که تو با آنها این چنین خوش‌خوی و مهربان هستی، که اگر تندخو و سخت‌دل می‌بودی، از گرد تو پراکنده می‌شدند»، رفتار سلفیه تقلیدی را مخالف با این آیه شریفه و سیره نبی مکرم اسلام ﷺ می‌شمرد.^۳

① ۲۰۱۱/۳/۱۹؛ روزنامه *الشرق الاوسط* (عربستان سعودی)، «القرضاوی: ما يحدث فی البحرين لیس ثورة شعب بل ثورة طائفية»، ۲۰۱۱/۳/۱۹، ش ۱۱۷۹۹.

۱. روزنامه *کیهان*، «گسیل نظامیان سعودی به منامه انقلاب بحرین وارد مرحله تازه‌ای شد»، ۸۹/۱۲/۲۴، شماره ۱۹۸۸۸.

۲. همان، «۲۰۰ نماینده مجلس: عربستان اگر جرئت دارد جلوی صهیونیست‌ها بایستد»، ۹۰/۱/۱۸، ش ۱۹۸۹۵.

۳. سایت نشریه الکترونیکی *الوطن الجزائیری*، «البحرین: ماذا فعلت السلفية المتطرفة بالفکر السنی»

با نگاهی به جنایاتی که نیروهای عربستان سعودی و امارات در کشور بحرین مرتکب شده‌اند، به‌خوبی می‌توان دریافت که منشأ این جنایات همان تفکرات سلفیه تقلیدی است که به وهابیت معروفند. جنایاتی همچون مقابله با شعائر حسینی، تخریب قبور مسلمین و ضریح اماکن مقدس، تخریب مساجدی که قبور علما در آن قرار دارد و...، تمام این جنایات نشئت گرفته از تفکر سلفی خشکی است که در عربستان سعودی اجرا می‌شود؛^۱ همان تفکری که به تخریب حرم اهل بیت (علیهم‌السلام) در بقیع حکم کرد.

در تحولات اخیر بحرین تنها حزبی که به مقابله با انقلاب مردم بحرین پرداخت و آن را محکوم کرد، حزب «جمعیة الاصلالة الاسلامیة» است که متعلق به طیف سلفی تقلیدی است. این حزب در تاریخ ۲۰۰۲/۵/۶م تأسیس شد و هم‌اکنون ریاست آن را غانم ابوالعینین بر عهده دارد.^۲ از آنجا که منشأ سیاست‌های این حزب، سلفیه تقلیدی عربستان سعودی است، باید دلیل مخالفت این حزب با انقلاب مردمی در بحرین را نیز در عربستان سعودی جستجو کرد.

با نگاهی به تفاوت‌های موضع سلفیه تقلیدی (درباری) عربستان سعودی در جریان‌ات بحرین و سوریه به‌خوبی می‌توان پی‌برد که سلفیه تقلیدی مجری سیاست‌های غرب، آمریکا و صهیونیست‌ها در کشورهای اسلامی است و در عمل با آمریکا و اسرائیل همسو بوده است و دشمن مجاهدانی است که به مبارزه با آمریکا و

المعتدل؟»، ۲۰۱۱/۵/۱۷، <http://www.elwatan.dz.com/societe/۱۴۵۷.html>

۱. روزنامه الاخبار(لبنان)، «أبارتید وهابی فی البحرین»، احمد صابر حسین الدرازی، ۲۰۱۱/۴/۲۶، شماره ۱۳۹۷.

۲. مراجعه به سایت آن حزب:

http://www.alasalah-bh.org/main/index.php?option=com_content...

صهیونیست می‌پردازند. مقالات و اخبار برخی روزنامه‌های سعودی به خوبی این ادعا را اثبات می‌کنند؛ مطالبی همچون: انقلاب حلال و انقلاب حرام،^۱ معارض ایرانی در گفتگو با الشرق الاوسط: تهران برای جلوگیری از سقوط نظام جمهوری اسلامی در مسائل اعراب دخالت می‌کند،^۲ اوپاما بر حمایت آمریکا از منامه تأکید کرد،^۳ حرکت پیشرو بحرینی... اهمیت‌های تاریخی.^۴

سؤال مهمی که به ذهن متبادر می‌شود، این است که چرا عربستان سعودی به عنوان کشوری اسلامی، با دشمنان اسلام و استعمارگران همسو شده است و در مقابل ایران و حزب الله لبنان به دشمنی می‌پردازد؟

رژیم سعودی، تأسیس خود را مدیون دولت انگلیس و ادامه حیاتش را مدیون حمایت‌های آمریکاست،^۵ از این رو، این رژیم همواره در اختیار این قدرت‌ها بوده و در جهت پیشبرد اهداف آنها در منطقه قدم برداشته است؛ همچنان که قبل از انقلاب اسلامی در ایران، رژیم پهلوی نیز مهم‌ترین عامل آمریکا در منطقه بود و نیکسون سیاست خود را در منطقه خلیج فارس، تحت عنوان سیاست دوپایه یعنی ایران و عربستان به مرحله اجرا گذاشت و اعتقاد داشت که ایالات متحده در پرتو

۱. روزنامه الشرق الاوسط (عربستان سعودی)، «ثورة حلال .. و ثورة حرام»، مشاری الذایدی، ۲۰۱۱/۶/۷، ش ۱۱۸۷۹.
۲. همان، «المعارضة الإيرانية لـ الشرق الأوسط: طهران تتدخل في شؤون العرب لحماية نظامها الداخلي من السقوط»، ۲۰۱۱/۴/۲۵، ش ۱۱۸۳۶.
۳. روزنامه الشرق الاوسط (عربستان سعودی)، «أوباما يؤكد لولي عهد البحرين دعمه للمنامة ويشدد على أهمية الإصلاح»، ۲۰۱۱/۶/۱۱، ش ۱۱۸۸۱.
۴. روزنامه اليوم (عربستان سعودی)، «حركة الفاتح البحرينية... المهمة التاريخية»، مهنا الحبیل، ۲۰۱۱/۶/۱۹ م.
۵. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲، ص ۳۰ و ۳۴.

تقویت و پرورش این دو کشور می‌تواند امنیت و ثبات منطقه را از راه دور کنترل کند. در نهایت با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک برتر ایران، تقویت ایران از جانب ایالات متحده در اولویت قرار گرفت. بدین ترتیب ایران و عربستان به عنوان دو متحد استراتژیک ایالات متحده در منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس تجلی پیدا کردند.

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران در سال ۱۳۵۷ش / ۱۹۷۹م، منطقه خلیج فارس تغییرات استراتژیک جدیدی را پیدا کرد که کاملاً متفاوت با قبل بود و به دلایل متعدد زمینه‌های تعارض و اختلاف در روابط بین ایران و عربستان سعودی و کل کشورهای محافظه‌کار منطقه توسعه یافت. کشورهای حاشیه خلیج فارس از استراتژی صدور انقلاب به سبک ایران به کشورهای خود اظهار نگرانی کردند. در طول دهه ۱۹۸۰م اظهارات متعدد مقامات جمهوری اسلامی ایران در اتهامات ایدئولوژیک علیه رژیم‌های منطقه مبنی بر کنارنهادن شوون اسلامی و آلت‌دست شدن ابرقدرت‌ها، بی‌اعتمادی رهبران سعودی به مقاصد ایران را در پی داشت و در مقابل، عربستان سعودی نیز علیه منافع امنیتی ایران در سیستان و بلوچستان اقداماتی را آغاز کرد که با آموزش برداشت‌های مذهبی وهابی در جهت ایجاد تفرقه در جنوب شرق ایران همراه بود.^۱

سعودی‌ها رویه رادیکال ایران را عامل عدم اطمینان و برهم زنده وضع موجود در منطقه و فراهم آوردن زمینه حرکتی مشابه علیه خود تلقی کردند، منشأ این تلقی را می‌توان در بیداری و خودباوری مردم منطقه بعد از انقلاب اسلامی یافت. پیروزی مردم ایران در مقابل رژیم مستبد پهلوی به‌عنوان ژاندارم منطقه، برق امید و چراغ خودباوری را در دل ملت‌های منطقه روشن ساخت. برای مثال، در ۱۹ فوریه ۱۹۷۹م

۱. مجله تحقیقات جغرافیایی، «تحول روابط ایران و عربستان و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک خلیج فارس»، محمد رضا حافظ نیا- ابراهیم رومینا، ص ۷۱، ش ۷۷، تابستان ۱۳۸۴.

هزاران بحرینی در خیابان‌های پایتخت به تظاهرات پرداختند و از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران حمایت کردند. آنان شعار می‌دادند: خمینی پیشروی کن که این عصر، عصر ملت‌هاست^۱ و نه شرقی نه غربی جمهوری اسلامی.^۲

دیدگاه‌های ایران درباره عدم دخالت قدرت‌های بزرگ در منطقه در طول چند دهه اخیر و دیدگاه عربستان سعودی که در جستجوی امنیت منطقه ژئوپولیتیک خلیج فارس از طریق قدرت‌های فرامنطقه‌ای بوده است، نگرش‌های متفاوتی را در مواضع دو کشور پدید آورد.

از سوی دیگر پس از انقلاب اسلامی به سرعت ایدئولوژی سیاسی و انقلابی شیعه در مقابل ایدئولوژی وهابی به رهبری عربستان سعودی قرار گرفت؛ به نحوی که هر دو ایدئولوژی مشروعیت یکدیگر را زیر سؤال بردند.^۳ بدین ترتیب دشمنی عربستان سعودی و سلفیه تقلیدی با کشور ایران و تفکر انقلابی شیعی به شدت بالا گرفت و این تعارض در مسائل افغانستان، عراق و به‌ویژه در بحرین نمود پیدا کرد؛ به طوری که عربستان سعودی و سلفیه تقلیدی مستقر در بحرین، ایران را عامل اصلی انقلاب ۱۴ فوریه در بحرین دانستند و احزاب معارض بحرینی را متهم به ارتباط با ایران کردند و آنها را ایادی ایران در بحرین شمردند.^۴

از طرفی دیگر، بحرین از قرون اول ظهور اسلام دارای گرایش‌های شیعی بوده است؛ به طوری که از اوایل سده نهم قمری به یکی از حوزه‌های فعال شیعه در

۱. خمینی سیر سیر هذا عصر الجماهير

۲. لا شرقية لاغربية جمهورية اسلامية

۳. مجله تحقیقات جغرافیایی، «تحول روابط ایران و عربستان و تأثیر آن بر ژئوپولیتیک خلیج فارس»، محمد رضا حافظ نیا - ابراهیم رومینا، ص ۶۸، ش ۷۷، تابستان ۱۳۸۴.

۴. روزنامه‌الایوم (عربستان سعودی)، «حركة الفاتح البحرينية.. المهمة التاريخية»، مهنا الحبیل، ۱۹/۶/۲۰۱۱م.

زمینه کلام و فقه تبدیل می‌شود و علما و اندیشمندان بزرگی را به مکتب اهل بیت علیهم‌السلام تقدیم می‌کند، از رشید هجری که از یاران خاص امیرالمومنین علیه‌السلام بود تا ابن متوج بحرانی، علی بن ماجد بحرانی و علی بن سلیمان بحرانی تا سید هاشم بحرانی صاحب تفسیر البرهان و عبدالله بحرانی صاحب *عوامل العلوم* و شیخ یوسف بحرانی صاحب *حدائق*.^۱

◆ اقدامات آل سعود و آل خلیفه در بحرین

بر این اساس، آل خلیفه که حضور حداکثری شیعیان و اتحاد آنان را با اهل سنت، خطر بزرگی برای حکومت خود می‌دیدند، با همراهی عربستان سعودی در طول حکومت خود برای ایجاد شکاف بین توده‌های مردم، سرکوب اعتراضات مردمی و جلوگیری از قدرت گرفتن احزاب مردمی، تدابیر و اقدامات متعددی را در بحرین اجرا کردند. این اقدامات به این شرح است:

۱. ساخت پل ارتباطی

پلی به نام پل ملک فهد بین بحرین و عربستان که بر روی دریای خلیج فارس بنا نهاده شد، به طول ۲۶ کیلومتر و عرض ۴۰ متر، که بحرین را به عربستان متصل می‌سازد. سنگ بنای اولیه این پل در ۱۱ نوامبر ۱۹۸۲ م بنا نهاده شد و در ۲۶ نوامبر ۱۹۸۶ م پس از چهار سال افتتاح گردید.^۲ یک کمپانی هلندی این پروژه یک میلیارد دلاری را احداث کرد.^۳ به عقیده برخی محققان، تأمین امنیت حکومت

۱. دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۱، ص ۴۱۶.

۲. البحرین بین عهدین الحماية و الاستقلال، ص ۴۲۶.

۳. دانشنامه آزاد اینترنتی ویکی پدیا،

<http://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%AF%D8%B0%D8%B1%DA%AF%D8%A7%D9...>

بحرین اولین فایده احداث این پل است^۱ و تجاوز نیروهای نظامی سعودیه به خاک بحرین در تاریخ (۲۳ اسفند ۸۹) برای سرکوب اعتراضات مردمی ۱۴ فوریه، نمونه بارز آن به حساب می‌آید.

۲. تغییر بافت جمعیت

در دهه اخیر یکی از مسائل مهم سیاسی که شکایت مردم از حکومت را به دنبال داشته است، وارد کردن شهروندان از کشورهای دیگر به بحرین بوده که با مقاصد سیاسی صورت گرفته است. اکثریت بافت جمعیتی بحرین را شیعیان تشکیل می‌دهند و بر همین اساس، طبیعتاً حضور نماینده‌های شیعه نیز در مجلس بیشتر خواهد بود. همین امر حکومت آل خلیفه را برآن داشت تا از سال ۲۰۰۰م با اعطای تابعیت به شهروندان خارجی سنی و ترجیحاً وهابی علاوه بر تغییر بافت جمعیت کشور در جهت تقویت حاکمیت آل خلیفه، جبهه‌ای مردمی را نیز در مقابل شیعیان بحرین ایجاد کند. به‌همین منظور، در تاریخ ۲۰۰۲/۵/۶ حزب «جمعیة الاصالۃ الاسلامیة» در بحرین تأسیس شد و اعلام موجودیت کرد. این حزب از وهابی‌های افراطی تشکیل شده است و تاکنون نیز در مجلس بحرین و شوراها کرسی‌هایی را کسب کرده است. دکتر فلاح مدیرس می‌نویسد:

تغییر بافت جمعیت بحرین، یکی از مهم‌ترین عواملی بود که باعث شد نمایندگان سلفی و سنی پنجاه درصد کرسی‌های مجلس را در انتخابات سال ۲۰۰۲م تصاحب کنند در این پروژه سیاسی که به «التجنیس السیاسی» مشهور است، حکومت آل خلیفه با هدف تغییر ترکیب شهروندان بحرینی، شهروندانی را از کشورهای اطراف خلیج فارس، سوریه، اردن، یمن و پاکستان وارد بحرین می‌کند که همه آنان سلفی و یا سنی مذهب‌اند و رژیم

۱. البحرین بین عهدین الحماية و الاستقلال، ص ۴۲۷.

آل خلیفه به آنان شناسنامه بحرینی می دهد.^۱

البته اعطای تابعیت بحرینی به وهابی‌ها از سال ۲۰۰۱م سرعت بیشتری گرفت؛ به طوری که در اسفند ماه ۱۳۸۷ بیش از بیست هزار نفر از مردم بحرین در اعتراض به این رفتار حکومت، در غرب منامه دست به تظاهرات زدند و با صدور بیانیه‌ای اقدامات غیرقانونی دولت در اعطای تابعیت را با هدف تغییر بافت جمعیتی، گسستگی اجتماعی، ایجاد تفرقه و اختلاف قبیله‌ای و تخریب آینده فرزندان ملت دانستند و خواستار توقف این اقدامات و برخورد با عاملان و متولیان این امر شدند.^۲

۳. ایجاد تفرقه میان شیعیان و اهل سنت

اختلاف‌افکنی از طرق مختلف بین مردم بحرین یکی از روش‌های معمول رژیم آل خلیفه برای ثابت نگه‌داشتن پایه‌های حکومتش محسوب می‌شود^۳ که پیشتر به طور مفصل به شرح مصادیقی از آن پرداختیم. اما در سال‌های اخیر آل خلیفه به دامان وهابیت که ابزار اصلی ایجاد تفرقه و فتنه بین امت اسلامی است، چنگ زده و در همین جهت قدرت وهابیت را در بحرین افزایش داده است تا سلفیه درباری، شکاف و جدایی بین مسلمانان بحرین را برای این رژیم خودخوانده تضمین کند.

دکتر فائق حمدی طهبوب، استاد تاریخ در دانشگاه امارات متحده عربی، می‌نویسد:

«دولت انگلستان با تبلیغ و توسعه دادن مذهب وهابی و دعوت سلفیه، بین کشورهای منطقه ایجاد اختلاف می‌کند تا از آب گل آلود این اختلافات به منافع سیاسی و اقتصادی خود دست یابد».^۴

۱. الحركات و الجماعات السياسية في البحرين، ص ۱۲۹.

۲. خبرگزاری فارس، ۸۷/۱۱/۱۲، <http://www.farsnews.com/newstext/۸۷۱۱۱۱۳۹۰>.

۳. البحرين الأصالة و مظاهر التغيير السياسي، ص ۱۶.

۴. تاریخ البحرين السياسي، ص ۷۸.

از این سخن به وضوح می‌توان دریافت که آل خلیفه در اجرای سیاست ایجاد تفرقه به استاد این شیوه سیاسی اقتدا کرده است و روش دولت استعمارگر انگلیس را نصب العین خود قرار داده است.

۴. نفی بلد^۱

با توجه به تعداد فراوان شهروندان بحرینی الاصل در سایر کشورهای عربی و حتی اروپایی به خوبی می‌توان دریافت که نفی بلد یکی از سیاست‌های ضد بشری رژیم آل خلیفه در برابر مردم و معارضان حکومت در طول سالیان متمادی بوده است، حکومت آل خلیفه بسیاری از شیعیان و حتی سنی‌های معارض را مستقیماً یا غیر مستقیم از راه تهدید و فشار از بحرین اخراج کرده است تا دیگر نتوانند به وطن خویش بازگردند.

اخراج خلف عصفور به عراق در دهه بیست، اخراج عبدالوهاب زبانی و سعد شمالان به هند در دهه سی و اخراج عبدالرحمن باکر، عبدالعزیز شمالان و عبدعلی علیوات به جزیره سانت هیلانه در دهه پنجاه، همگی مواردی از نفی بلدها و تبعید معارضان از وطنشان به شمار می‌آید. از اوایل دهه هشتاد رژیم آل خلیفه بسیاری از مردم بحرین را نیز که عمده آنها شیعیان بودند، بعد از گرفتن گذرنامه‌های بحرینی‌شان نفی بلد کرد تا دیگر به عنوان شهروند بحرینی نتوانند به بحرین بازگردند که در این ماجرا، اکثر آنان وارد ایران شدند.^۲

۵. ایجاد پایگاه نظامی

در جریان انقلاب مردم بحرین، رژیم آل خلیفه به دو هزار سعودی در رده‌های

۱. نفی بلد با مفهوم تبعید فرق دارد و به معنای اخراج یک شهروند است. به علاوه، باطل کردن شهروندی او به این معناست که او دیگر حق بازگشت ندارد و از مردم آن سرزمین به حساب نمی‌آید.

۲. نفی المواطن البحرینی، ص ۸.

نظامی و امنیتی با هدف سرکوب مردم بحرین تابعیت بحرینی داد.^۱ دادن تابعیت عملاً به معنای احداث پایگاه نظامی عربستان در خاک بحرین است. البته بسیاری از نیروهای امنیتی کشور بحرین نیز بحرینی الاصل نیستند و از کشورهایی همچون پاکستان استخدام شده و به بحرین انتقال یافته‌اند.^۲ چون ورود نیروهای سعودی به خاک بحرین به توجیهاتی برای اقناع افکار عمومی جهان نیاز دارد و نیز برای ایجاد علقه و وابستگی بیشتر بین حکومت بحرین و حکومت سعودی، ازدواجی کاملاً سیاسی ترتیب داده شد و مراسم ازدواج شیخ خالد بن حمد بن عیسی آل خلیفه پسر پادشاه بحرین با دختر پادشاه عربستان در تاریخ ۲۰۱۱/۶/۱۶، با حضور متعب بن عبدالله بن عبدالعزیز وزیر، مشاور و عضو شورای وزیران و رئیس گارد ملی سعودی و شیخ عبدالله بن حمد آل خلیفه نماینده شخصی پادشاه بحرین و برخی دیگر از مقامات دربارهای سعودی و آل خلیفه برگزار شد. این ازدواج همزمان با اوج‌گیری تحولات اخیر در بحرین و مشارکت گسترده نظامیان عربستان سعودی در سرکوب انتفاضه خونین مردم بحرین صورت گرفت و نشان‌دهنده عمق وابستگی آل خلیفه به آل سعود است و ماهیت غیر بحرینی و اصالت سعودی آل خلیفه را اثبات می‌کند.^۳

البته نفوذ سیاسی سعودی‌ها در بحرین از قرن ۱۸ میلادی آغاز شد؛ زمانی که آل سعود، شیخ سلمان بن احمد آل خلیفه را به‌عنوان والی خود بر بحرین قلمداد کردند و در قبال حمایت از حکومت او سالیانه از او جزیه می‌گرفتند و عملاً بر او سلطه داشتند.^۴

۱. خبرگزاری فارس، ۹۰/۱/۲۳.

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=۹۰۰۱۲۳۱۶۰۹>

۲. همان، ۹۰/۱/۲۷، <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=۹۰۰۱۲۷۱۰۱۸>

۳. روزنامه آفرینش، «پسر ملک حمد داماد ملک عبدالله شد»، ۹۰/۳/۲۸، ش ۳۹۰۰.

۴. تاریخ البحرین السیاسی، ص ۷۸.

فعالیت‌های وهابیت درباری در مقابله با انقلاب مردم بحرین به‌جایی رسید که تعداد زیادی از مبلغان وهابی سعودی را برای تحریک مردم با القای عقاید متعصبانه و ضد شیعی به‌منظور سربازگیری برای کشتار مردم بحرین به مناطق اهل سنت در پاکستان اعزام کردند.

مبلغان وهابی به سند، حیدرآباد، کراچی، پنج‌گور و تربت پاکستان اعزام شدند و با حضور در محافل عمومی و مساجد سعی کردند مبارزه مردم بحرین با سیاست‌های استکباری و رژیم آل‌خلیفه را جنگ شیعه و سنی القا کنند. در تبلیغات این تیم‌های وهابی، به مردم اهل سنت ایالت‌های پاکستان گفته می‌شود که در صورت قدرت گرفتن شیعیان در منطقه خاورمیانه، دامنه این حرکت‌ها به سایر کشورها از جمله پاکستان نیز می‌رسد که در نتیجه آن، اثری از اهل سنت باقی نمی‌ماند.

مبلغان وهابی با سوء استفاده از ناآگاهی و عدم امکانات ارتباطی مردم این مناطق که عمدتاً از طبقه محروم هستند و با تحریک احساسات مذهبی آنها با به‌کار بردن عباراتی مانند «لشکر خدا» برای ماشین جنگی ارتش عربستان و بحرین علیه مردم مظلوم بحرین، از پاکستانی‌ها می‌خواهند که به این ارتش بپیوندند و به افرادی که به صف قاتلان مردم بحرین می‌پیوندند، از طریق سفارت بحرین ویزا می‌دهند. آنان با پرواز مستقیم کراچی - منامه به این کشور می‌روند تا در پیاده‌نظام آل‌خلیفه سازماندهی شوند.^۱

با نگاهی به این تحرکات و سایر فعالیت‌ها و موضع‌گیری‌های سلفیه تقلیدی به‌راحتی می‌توان دریافت که سلفیه تقلیدی (وهابیت درباری) طی سالیان متمادی ابزاری در دست مقامات آل سعود و استعمارگران غربی بوده است تا بذرتنه، خمودی

۱. سایت خیری رجانیوز، «سفر مبلغان وهابی به پاکستان به‌منظور ایجاد فتنه مذهبی و سربازگیری برای کشتار مردم بحرین»، ۱۳۸۹/۱۲/۲۵، کد: ۸۲۳۲۲.

و تفرقه را در میان مسلمانان منطقه بیفشانند و از ثمرات آن در جهت پیشبرد اهداف استکباری خویش بهره‌مند شوند.

یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای بیداری اسلامی این بود که بسیاری از مسلمانان به نفاق و فتنه‌گری وهابیت پی‌بردند؛ به طوری که برخی نویسندگان مسلمان، نام «سلفیه درباری» را بر این فرقه نهادند و به فضل خداوند متعال به زودی تمام مسلمانان به ماهیت ضد اسلامی این گروه پی خواهند برد و با دست خود سلفیه تقلیدی (وهابیت) را نابود خواهند کرد.

به راستی، وهابیتی که خود را مبلغ اسلام حقیقی می‌داند، چگونه به خود اجازه می‌دهد که در مقابل امر الهی بایستد، حکم امر به معروف و نهی از منکر را نفی کند و مقابله با حکام فاسد و ظالم را حرام اعلام کند؟ آیا تحت سیطره استکبار و کفار صهیونیسم بودن و ریختن خون ملت‌های حق طلب مسلمان در مصر و لیبی و یمن، حکم اسلام حقیقی و سلف صالح است یا دستور آمریکا؟ آیا ایجاد تفرقه در میان مسلمانان جهان، سیاست پیامبر اسلام ﷺ بود که وهابیت با ادعای تبعیت از سلف صالح به جدایی بین مسلمانان دعوت می‌کند؟

اینها بخشی از سؤالاتی است که در جریان بیداری اسلامی در ذهن ملت‌های مسلمان نقش بسته و بزرگان وهابیت باید در برابر این ملت‌ها و پروردگارشان، پاسخ‌گو باشند: **إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ**.

◆ منابع

📖 کتابها و مجلات

۱. اخوان المسلمین مصر: ابراهیم محمد و دیگران، تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۴ش.
۲. اصلاحات سیاسی در عربستان سعودی: جمعی از نویسندگان، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر، ۱۳۸۶ش.
۳. البحرین الاصله و مظاهر التغبیر السیاسی: کریم المحروس، بیروت: مؤسسه الرافد، ۱۹۹۷م.
۴. البحرین التاریخ و الحاضر و المستقبل: خالد بن محمد القاسمی وجیه جمیل البعینی، اسکندریه: المکتب الجامعی الحدیث، ۱۹۹۹م.
۵. البحرین بین عهدین الحمایه و الاستقلال: راشد الزیانی، آمریکا، ۲۰۰۲م.
۶. البحرین درة الخلیج العربی: محمود بهجت سنان، بی‌جا، ۱۹۶۳م.
۷. البحرین فی صدر الاسلام: عبدالرحمن عبدالکریم العانی، بیروت: الدار العربیة، ۲۰۰۰م/۱۴۲۱ق.
۸. بیامبر و فرعون: ژیل کیل، ترجمه: حمید احمدی، تهران: کیهان، ۱۳۸۲ش.
۹. تاریخ البحرین السیاسی: فائق حمدی طهبوب، کویت: ذات السلاسل، ۱۹۸۳م.
۱۰. تحلیلی نو بر عقاید وهابیان: محمد حسین ابراهیمی، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۸ش.
۱۱. تحولات الخطاب السلفی: مروان شحادة، بیروت: الشبكة العربیة للابحاث و النشر، ۲۰۱۰م.
۱۲. جهاد و استقامت، الجبهة الاسلامیة لتحرير البحرین: منشورات الجبهة الاسلامیة، بی‌جا، بی‌تا.
۱۳. الحركات و الجماعات السیاسیة فی البحرین: فلاح المدیرس، لبنان: دار الكنوز الادبیة، ۲۰۰۴م.
۱۴. الحركة الوطنیة فی البحرین: ابراهیم خلف العبیدی، بغداد: مطبعة الأندلس، ۱۹۷۶م.
۱۵. الخلیج العربی فی العصر الاسلامی: عبدالله ابو عزه، کویت: مکتبة الفلاح، ۲۰۰۱م.
۱۶. دائرة المعارف بزرگ اسلامی: مدخل آل سعود، زیر نظر محمد کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۶۸ش.
۱۷. دائرة المعارف بزرگ اسلامی: مدخل بحرین، زیر نظر محمد کاظم موسوی

- بجنوردی، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۶۸ش.
۱۸. الشيخ الألبانی و منهجه فی تقرير مسائل الاعتقاد: أبي عبدالرحمن محمد بن سرور شعبان، مصر: دارالفاروق، ۲۰۰۹م.
۱۹. القاعده از پندار تا پدیدار: حمید رضا اسماعیلی، تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۸۶ش.
۲۰. مجله تحقیقات جغرافیایی: «تحول روابط ایران و عربستان و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک خلیج فارس»، محمد رضا حافظ نیا- ابراهیم رومینا، تابستان ۱۳۸۴ش، ص ۷۷-۷۱.
۲۱. نفی المواطن البحرینی: عبدالسلام ربیعة، بیروت: دار الوطن. بی تا.

روزنامه‌ها

۱. اطلاعات: «تأثیر قیام‌های مردمی در کشورهای عربی بر تغییر معادلات سیاسی»، حسین علایی، ۹۰/۱/۱۵، ش ۲۴۹۹۷.
۲. الاخبار(لبنان): «أبارتید وهابی فی البحرين»، احمد صابر حسین درازی، ۲۰۱۱/۴/۲۶، ش ۱۳۹۷.
۳. الشرق الاوسط(عربستان سعودی): «ثورة حلال... و ثورة حرام»، مشاری الذایدی، ۲۰۱۱/۶/۷، ش ۱۱۸۷۹.
۴. _____: «المعارضة الإيرانية لـ الشرق الأوسط: طهران تتدخل فی شؤون العرب لحماية نظامها الداخلي من السقوط»، ۲۰۱۱/۴/۲۵، ش ۱۱۸۳۶.
۵. _____: «أوباما يؤكد لولي عهد البحرين دعمه للمنامة و يشدد علی أهمية الإصلاح»، ۲۰۱۱/۶/۱۱، ش ۱۱۸۸۱.
۶. _____: «القرضاوی: ما يحدث فی البحرين ليس ثورة شعب بل ثورة طائفية»، ۲۰۱۱/۳/۱۹، ش ۱۱۷۹۹.
۷. الوطن(عربستان): «المظاهرات خروج علی الولاية و حملات الإصلاح تقاتل فی سبيل الطاغوت»، ۲۰۱۱/۳/۱۲م.
۸. الوطن(قطر): «القرضاوی: البحرين تعاني فتنة طائفية و لاتقارن بالثورات الأخرى»، ۲۰۱۱/۳/۱۹م.
۹. اليوم(عربستان سعودی): «حركة الفاتح البحرينية... المهمة التاريخية»، مهنا الحبیيل، ۲۰۱۱/۶/۱۹م.

۱۰. روزنامه ایران: «خاندان مبارک پشت میله‌های زندان»، ۹۰/۱/۲۵، شماره ۴۷۶۶، صفحه ۶.
۱۱. آفرینش: «پسر ملک حمد داماد ملک عبدالله شد»، ۹۰/۳/۲۸ ش ۳۹۰۰.
۱۲. جمهوری اسلامی: «وحشت سران مرتجع عرب از موج بیداری اسلامی در منطقه»، سید ابراهیم علوی، ۱۳۸۷/۱۱/۱۴.
۱۳. خراسان: «گفتگو با محمدعلی آذرشب»، ۱۳۹۰/۲/۱۰.
۱۴. رسالت: «فرار به سبک تونس!»، وحید کوچه مشکی، ۱۳۸۹/۱۰/۲۸، ش ۷۱۸۳، ص ۸ (دیپلماتیک).
۱۵. عکاظ: «الائمة و العلماء: المظاهرات و الاعتصامات الرجالية و النسائية محرمة»، ۱۴۳۲/۴/۱ ق.
۱۶. _____: «السلفيون و النفاق السياسي»، محمد علی الهرفی، ۱۴۳۲/۵/۱ ق.
۱۷. کیهان: «۲۰۰ نماینده مجلس: عربستان اگر جرئت دارد جلوی صهیونیستها بایستد»، ۱۳۹۰/۱/۱۸، ش ۱۹۸۹۵.
۱۸. _____: «اخوان المسلمین: خروش علیه حکام عرب واجب شرعی است»، ۸۹/۱۲/۳، ش ۱۹۸۷۰.
۱۹. _____: «تظاهرات گسترده ضد دولتی در یمن و بحرین»، ۸۹/۱۱/۲۶، ش ۱۹۸۶۵.
۲۰. _____: «گسیل نظامیان سعودی به منامه انقلاب بحرین وارد مرحله تازه‌ای شد»، ۸۹/۱۲/۲۴، ش ۱۹۸۸۸.
۲۱. _____: «مردم بحرین: تا سرنگونی رژیم در خیابان‌ها می‌مانیم»، ۸۹/۱۱/۲۸، ش ۱۹۸۶۷.
۲۲. هموطن سلام: «فقر و بیکاری مهم‌ترین چالش جهان عرب»، جمعه ۱۷ اردیبهشت ۱۳۸۹.

سایت‌ها و خبرگزاری‌ها

۱. خبرگزاری اقتصادی ایران: «۴۰ درصد عرب‌ها زیر خط فقر زندگی می‌کنند»، <http://www.econews.ir/fa/news/۱۲۵۵۰۹/>، ۱۳۸۸/۱۲/۲۲
۲. خبرگزاری فارس: «پارلمان رژیم صهیونیستی: بخش مهمی از جهان عرب ما را تأیید کرد»، ۸۸/۴/۲۴، ۸۸۰۴۲۴۰۸۵۲.

٣. ١٣٨٧/١١/١٢، ش ٨٧١١١١٣٩٠،
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=٨٧١١١١٣٩٠>
٤. ١٣٩٠/١/٢٣، ش ٩٠٠١٢٣١٦٠٩،
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=٩٠٠١٢٣١٦٠٩>
٥. ١٣٩٠/١/٢٧، ش ٩٠٠١٢٧١٠١٨،
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=٩٠٠١٢٧١٠١٨>
٦. دانشنامه آزاد اینترنتی ویکی پدیا،
<http://fa.wikipedia.org/wiki/%DA%AF%D8%B%DA%AF%D8>
٧. سایت جام جم آنلاین: «دوره گردی سوخت و تونس را شعله ور کرد»،
 ١٣٨٩/١٠/٢٥،
<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=١٠٠٨٣٣٢٣١٢>
٨. سایت الاسلام اليوم: «اللحیدان: بشار نصیری و وجب الجهاد لإسقاطه»،
 ١٤٣٢/٥/١٩، ١٢-١٤٩٥٢٥-
<http://islamtoday.net/albasheer/artshow>
٩. _____: «جدل فقهي سعودي بشأن ثورات العرب»، ٢٠١١/٢/٢٦،
 ١٠. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/٧DCE١F٨BC٤٠C-٤٧A٢-٩٨٧٧>
١١. سایت الجزيرة: «فقر التعصب التدين اليابس، محمد بن المختار الشنقيطي»،
 ٢٠٠٩/١٢/٢١،
<http://www.aljazeera.net/KnowledgeGate/Templates/Postings/detailedpage.aspx?FRAMELESS=false&NRNODEGUID=٤٦٨٧-٩٥١٢-٩EDF٠C٠C٥AAA:٧D&NRORIGINALURL=%٢FNR:٢Fexeres:٢FD٥B٤٠٢FE-٢٠٢F-٤٦٨٧-٩٥١٢-٩EDF٠C٠C٥AAA.htm&NRCACHEHINT=Guest>
١٢. _____: «السعودية بصدد السيطرة على مقدرات شعب مصر»، ٢٠١١/٥/١٨،
<http://alalam.ir/saudi-arabia-wants-to-control-the-destiny-of-the-egyptian-people>
١٣. _____: «السلفية التكفيرية لم تقف مع قضايا الأمة»، احمد عبده ماهر،
 ١٤. ٢٠١١/٦/١، <http://alalam.ir/salafist-did-not-stop-with-the-issues-of-nation>
١٥. _____: «تحذير من انتشار منهج الوهابية السعودية بمصر»، ٢٠١١/٥/١٨،
<http://alalam.ir/warning-of-the-spread-of-the-wahhabi-approach...>
١٦. _____: «للاستقبل للسلفية التي تخدم الاهداف الاستعمارية بمصر»،
 ٢٠١١/٦/٨، <http://alalam.ir/no-future-for-his-predecessors-that->

۱۷. سایت باشگاه اندیشه: «کمپ دیوید معاهده ننگین»، به نقل از روزنامه جمهوری اسلامی، ۸۶/۶/۲۶، <http://www.bashgah.net/fa/content/show/۱۳۲۵۳>

۱۸. سایت باشگاه اندیشه: «بیداری اسلامی و نیازهای فکری معاصر آن»، عدنان بن عبدالله القحطان، ۱۳۸۶/۹/۱۴ ش، <http://www.bashgah.net/fa/content/show/۱۳۵۸۴>

۱۹. سایت حزب الاصلاح الاسلامیة: http://www.alasalah-bh.org/main/index.php?option=com_content...

۲۰. سایت خبری رجانیوز: «سفر مبلغان وهابی به پاکستان به منظور ایجاد فتنه مذهبی و سربازگیری برای کشتار مردم بحرین»، ۸۹/۱۲/۲۵، کد: ۸۲۳۲۲ <http://www.rajanews.com/Detail.asp?id=۸۲۳۲۲>.

۲۱. سایت خبری نسیم: «علماء الوهابیة یفتون بتحریم التظاهرات و الخروج علی الحاکم فی السعودیة»، ۱۴۳۲/۴/۱ ق، <http://www.nasimonline.ir/Ar/NSite/FullStory/News/?Id=۳۸۳۴>.

۲۲. سایت نشریه الکترونیکی الوطن الجزایری: «البحرین: ماذا فعلت السلفية المتطرفة بالفکر السنی المعتدل؟»، ۲۰۱۱/۵/۱۷، <http://www.elwatandz.com/societe/۱۴۵۷.html>.

۲۳. نشریه الوسط (بحرین): «عاشوراء الحسین و عاشوراء البحرین»، منصور الجمری، ۲۰۰۳/۳/۱۳ م - ۹ محرم ۱۴۲۴ ق، ش <http://www.alwasatnews.com/۱۸۸/news/read/۱۹۹۶۰۰/۱.html>

برای دیدن فیلم فتوای وهابیت مراجعه شود به:

<http://www.youtube.com/watch?v=GV0۵۷0۸۱goU> .

برای نمایش فیلم سخنان محمد حسان مراجعه شود به:

<http://www.youtube.com/watch?v=ZohvhXYeAM&feature=related>

